

UDK: 323.1(497.5 Petrinja)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 07. 09. 2005.
Prihvaćeno: 16. 09. 2005.

SNJEŽANA GREGUROVIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
snjezana.gregurovic@imin.hr

Relacijska dimenzija etničkog identiteta: istraživanje etničkih kategorija na primjeru Petrinje

SAŽETAK

Rad se temelji na rezultatima empirijskog istraživanja provedenog u naselju Petrinji na početku 2003. godine. Prilikom konstruiranja uzorka pošlo se od pretpostavke da su u Petrinji zbog ratnih razaranja i raseljavanja u Domovinskom ratu formirane četiri kategorije etničnosti: 1. domicilni Hrvati, 2. bosanski Hrvati, 3. domicilni Srbi i 4. domicilni Srbi povratnici. Cilj istraživanja bio je utvrditi koji oblici etničke identifikacije prevladavaju u četirima kategorijama etničnosti kao i na koji način pripadnici svake pojedine kategorije etničnosti definiraju pripadnike drugih kategorija u svome okruženju. Problem etničke identifikacije ispitan je među članovima skupine (endoidentifikacija) te među onima koji joj ne pripadaju tj. *outsiderima* (egzoidentifikacija). Rezultati istraživanja u svim četirima kategorijama potvrdili su tezu kako etnički identiteti imaju relacijski i dinamičan karakter podložan redefiniranju. Time se ujedno pokazalo da je procesnost bitno svojstvo etničnosti.

KLJUČNE RIJEČI: etnički identitet, kategorije etničnosti, endoidentifikacija, egzoidentifikacija, Hrvati, Srbi, Petrinja

1. Uvod

Problem identifikacije posebno je naglašen u slučaju društvenih kolektiviteta kao skupova pojedinaca koji dijele neke zajedničke karakteristike. Njih u stvarnosti nije uvijek lako prepoznati, barem ne na prvi pogled. Kada promatramo npr. etničke kolektivitete, mi ih ne vidimo kao predmete koji kao takvi postoje, nego o njihovu postojanju prosuđujemo prema određenim pokazateljima (usp. Jackson, 1984: 206). U stvarnom životu svi smo na neki način svrstani u neku vrstu etničke kategorije, a često i u više od jedne. Međutim, ne moramo svi biti svjesni svoje etničke pripadnosti, kao ni svojega etničkog identiteta, niti on mora u okviru mnoštva identiteta imati istaknuto mjesto. Također, nije svatko tko je svjestan svojega etničkog identiteta spreman udružiti se s pripadnicima svoje etničke skupine u svrhu ostvarivanja zajedničkih interesa. Pri proučavanju fenomena etničnosti vrlo je važno otkriti upravo procese u kojima pojedinci postaju svjesni svojega etničkog identiteta i iz njega izvode različite oblike lojalnosti.

Naše istraživanje usmjereno je na istraživanje etničnosti/etničkog identiteta u četiri kategorije etničnosti na području Petrinje.¹ To su: 1. domicilni Hrvati, 2. bosanski

¹ U tekstu će biti korišten naziv Petrinja, pri čemu se misli na naselje Petrinju. Naselje Petrinja označava uže gradsko područje, a ne administrativno područje Grada Petrinje.

Hrvati, 3. domicilni Srbi i 4. domicilni Srbi povratnici. Etnička slika Petrinje, odnosno bipolarnost etničkih skupina koje u njoj nalazimo glavni je razlog zbog kojega smo ovo istraživanje proveli ondje a ne negdje drugdje. Etnička struktura u njoj ponajprije je odraz migracijskih tokova izazvanih ratom u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, s izrazitim etničkim obilježjem. No u Petrinji selektivnost migracija nije prisutna samo u vremenu nakon Domovinskog rata, nego je, s obzirom na etničko obilježje, postojala i desetljećima prije njegova početka (Čačić-Kumpes i Nejašmić, 1991). Postojanje četiriju kategorija etničnosti u našem istraživanju nastavlja se na shvaćanje da je etnička skupina društvena konstrukcija s vrlo nepouzdanim kriterijima pripadnosti (usp. Wallerstein, 1960), tim više što je ovdje riječ o nominalno dvjema etničkim skupinama (Hrvati i Srbi) koje se unutar sebe raslojavaju i dijele.

Nadalje, ovim istraživanjem nastojali smo istražiti problem kategorizacije u kojem akteri sebe identificiraju i bivaju identificirani od drugih. Pritom smo nastojali odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Koliko je etnička pripadnost značajna kategorija u društvenom djelovanju i postoji li tendencija da se iz nje izvode različiti oblici lojalnosti?

2. Koje shvaćanje etničnosti/etničkog identiteta prevladava u četirima kategorijama etničnosti?

3. Na koji način svaka pojedina kategorija etničnosti definira druge kategorije u svome okruženju?

U interpretaciji rezultata istraživanja poslužili smo se etničkim teorijama podijeljenima na dvije cjeline. U jednu ulaze one koje etničnost shvaćaju na primordijalistički način, a primordijalnu vezanost kao nešto primarno, što oduvijek postoji i što se nalazi s onu stranu racionalnog (Geertz, 1963). Primordijalizmu je nadalje svojstveno da se oslanja na emocije koje su u svojoj biti neiskazive, vrlo snažne i pojedince prisiljavaju na nešto (McKay, 1982: 397). U drugu skupinu etničkih teorija ulazi spektar teorija kao što su *instrumentalizam*, *situacionizam*, *interakcionizam*, *konstrukcionizam*, *developmentalizam* itd. koje se u sociologiji etničkih odnosa i teorijama o naciji ponegdje stavljaju pod skupni naziv modernističke teorije (usp. Katunarić, 2003: 181). Od navedenih pristupa, u interpretaciji istraživanja zastupljeni su sljedeći: *instrumentalističko-situacionistički*, u kojem je etničnost shvaćena kao sredstvo koje služi vladajućim elitama u ostvarenju njihovih ekonomskih, političkih, vojnih i dr. ciljeva, a etnička pripadnost kao jedan od oblika kolektivne pripadnosti presudno je određena situacijom u društvu, te *interakcionistički* pristup prema kojemu se etnička pripadnost objašnjava kroz procese društvene interakcije (usp. Barth, 1997).

2. Metodologija

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 1. veljače do 1. travnja 2003. godine na području naselja Petrinje na uzorku četiriju kategorija etničnosti. To su:

1. Domicilni Hrvati – odnosi se na Hrvate koji su u Petrinji živjeli prije rata tj. prije 1991. i koji su zbog početka ratnih sukoba bili prisiljeni napustiti Petrinju kao prognanici, a nakon akcije »Oluja« vraćaju se u Petrinju u kojoj nastavljaju živjeti.

2. Bosanski Hrvati – odnosi se na Hrvate iz Bosne koji su u Petrinju počeli dolaziti i nastanjivati se nakon 1995., sa statusom izbjeglica useljenika, no ubrzo uspijevaju ostvariti pravo na hrvatsko državljanstvo.

3. Domicilni Srbi – odnosi se na Srbe koji su prije rata živjeli u Petrinji, na početku ratnih sukoba odlaze iz Petrinje i ponovno se vraćaju onamo nakon akcije »Oluja« 1995.

4. Domicilni Srbi povratnici – odnosi se na Srbe koji su prije rata živjeli u Petrinji, za vrijeme rata ostaju u Petrinji u sastavu tzv. SAO Krajine, tijekom »Oluje« napuštaju Petrinju kao prisilni migranti, a nakon 1997. počinju se vraćati.

Istraživanje je provedeno na uzorku koji ne možemo smatrati reprezentativnim u statističkom smislu budući da informacije dobivene intervjuiranjem ispitanika nisu reprezentativne za cjelokupnu populaciju domicilnih Hrvata, bosanskih Hrvata, domicilnih Srba i domicilnih Srba povratnika u Petrinji. No pri odabiru uzorka osim etničkoga kriterija nastojali smo zadovoljiti i još neke kao što su: spol, dob (18–65) i stručna sprema/zanimanje.

U ovom istraživanju služili smo se kvalitativnim metodama, prije svega metodom intervjuiranja na terenu.² Podaci su prikupljeni na temelju 36 dubinskih intervjuja. Iz svake kategorije intervjuirano je devet ispitanika. Iako su intervjui vođeni prema unaprijed definiranu i razrađenu upitniku, on nije bio strogo zatvorenog tipa. Dopuslili smo ispitanicima da sami objasne na koji način shvaćaju i interpretiraju društvene činjenice, što predstavlja jednu od ključnih značajki kvalitativnog istraživanja (Bryman, 2001; Ritchie i Lewis, 2003). Tijekom intervjuiranja ispitanicima su bila dopuštena odstupanja kao i mnoge digresije koje nisu u uskoj korelaciji s pitanjima u intervjuu, s ciljem da se stekne što bolji uvid u njihovu percepciju etničkog identiteta.³

Za metodologiju ovog istraživanja pomogla nam je studija Jasne Čapo Žmegač *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije* u kojoj je autorica »etnografsku naraciju nastojala povezati s teorijom ...« (Čapo Žmegač, 2002: 43), a »svojim ... sugovornicima dopuštala da govore o onome što su oni smatrali važnim, nastojeći razviti razumijevanje za značenja koja sami daju svojim životima« (Čapo Žmegač, 2002: 41).

Ispitanici iz svih četiriju istraživanih kategorija bili su u većini slučajeva spremni na suradnju i pristajali su na intervjuiranje bez većih problema. Djelomičnu rezerviranost i nepovjerenje osjetili smo tek kod preliminarnih dogovora za intervjuiranje i to kod dijela ispitanika iz kategorije domicilnih Srba povratnika i bosanskih Hrvata. Takav stav bio je popraćen nama upućenim pitanjima kao što su primjerice sljedeća: »Hoće li to biti u novinama?«, »Ima li to kakve veze sa sudom?«, »Hoćemo li mi znati odgovore na ta vaša pitanja?« i sl. No prilikom upoznavanja ispitanika s ciljevima, svr-

² Prilikom interpretacije rezultata istraživanja služili smo se i određenim podacima vezanim uz problematiku istraživanja iz časopisa *Prosvjeta* te s internetskih stranica petrinjske udruge »IKS«.

³ Budući da ispitanici iz pojedinih kategorija nisu bili jednako senzibilizirani za sadržaj svih pitanja niti su za njih iskazivali jednak interes, dužina i sadržajnost njihovih odgovora razlikuju se. To je proizvelo i određen nesrazmjer u količini informacija između pojedinih kategorija.

hom i predmetom istraživanja/intervjuiranja te nakon predočenja isprave o znanstvenim razlozima njegova provođenja te njegovoj anonimnosti, ispitanici su pristajali na razgovor. Iako su razgovori snimani na audiovrpce, ispitanici su osim na postavljena pitanja željeli razgovarati i o mnogim pitanjima koja ovim istraživanjem nisu bila obuhvaćena, a tiču se njihova položaja u društvu i gradu Petrinji, političke situacije u Hrvatskoj, položaja manjina i sl. Stekli smo dojam da su upravo ispitanici koji su nešto teže pristajali na razgovor (iz kategorije domicilnih Srba povratnika i bosanskih Hrvata) tijekom intervjuiranja iskazivali veću zainteresiranost za istraživanu tematiku nego ispitanici iz ostalih kategorija.⁴

3. Pojmovni okvir

3.1. Etnički identitet

Pitanje Tko smo mi i kako nas drugi vide? pitanje je koje se, dakako, tiče identiteta. U raspravi o identitetu valja naglasiti kako je identitet više stanje postajanja nego stanje bivanja. Stoga, kako to Hall navodi, »identiteti nisu nikad jedinstveni i, u kasnome modernom dobu, sve su fragmentiraniji i razlomljeniji; nisu nikad u jednini nego su množinski konstruirani posredstvom različitih, najčešće međusobno presječnih diskursa, praksi i položaja« (Hall, 1997: 4).

Mi ćemo se ovdje zadržati na socijalno konstruiranom identitetu, posebice onome koji nazivamo etničkim, kao i na mehanizmima koji ga pokreću i na neki način predstavljaju njegov *raison d'être*. Međutim, proučavajući etnički identitet (grupnu identifikaciju) ne smijemo zaobići pitanje društvene kategorizacije. Jer ako etničku identifikaciju shvaćamo kao dijalektički proces međusobnog isprepletanja unutarnjeg i vanjskog definiranja, onda se kategorizacija mora uključiti u naše analize, a društvene kategorije, jednako kao i skupine, moraju se uzeti kao legitimni – i nužni – pojamovni elementi od kojih gradimo svoju argumentaciju (Jenkins, 2001). Jer bez kategorizacije, skupine, ni etničke ni bilo koje druge, jednostavno ne postoje. Jenkins ističe kako je ulazak u etničku identifikaciju tijekom djetinjstva definitivno stvar kategorizacije. Doznajemo tko smo prvenstveno zato što nam drugi ljudi – pripadnici skupine kojoj mi pripadamo ili drugi – to kažu. Socijalizacija je kategorizacija, zaključuje Jenkins (2001: 95). Takvo shvaćanje, međutim, kosi se s aktivnom ulogom koju pojedinac ima u procesu stvaranja identiteta, što posebno naglašavaju sociopsihološke, psihološke i antropološke teorije.

Upravo zato što su kolektivni identiteti dinamični socijalni procesi, termin *identitet* sve više ustupa mjesto sintagmi *konstrukcije identiteta* ili pojmu *identifikacije* kojima se naglašava dinamično svojstvo identiteta te njegovo stalno preoblikovanje zbog novih iskustava pojedinca i promijenjenih društvenih prilika (Čapo Žmegač, 2002: 20–22). U tom kontekstu možemo shvatiti pojam mijenjanja etničkog identiteta (*ethnic identity switching*) kao metodu taktičkog izbora i svojevrsnu strategiju kod postizanja konsenzusa ili izbjegavanja sukoba u višetničkim društvima (usp. Hechter, 1986).

⁴ To objašnjavamo rečenicom jednog ispitanika iz kategorije bosanskih Hrvata koja glasi: »Konačno da i nas netko nešto pita!«

Lyman i Douglass etničnost promatraju također kao sredstvo konstrukcije, manipulacije i modifikacije stvarnosti. Etničnost je ovdje element izričitih ili prešutnih *dogovora* o identitetu koja su dio društvenih odnosa. Dakle, u međusobnoj interakciji akteri nastoje nametnuti definiciju situacije koja će im omogućiti preuzimanje najpogodnijeg identiteta (v. Poutignat i Streiff-Fenart, 1997).

Možemo zaključiti da etnički identitet gubi svoje biološke konotacije, a njegovi korijeni u kulturnoj tradiciji slabe. On sve više postaje pitanje kulturnog izbora i spremnik iz kojeg pojedinci i skupine crpe svoj identitet (Melucci, 1996–1997: 45).

3.2. Etnička skupina/etniija

Ako etničku skupinu promatramo kao društvenu konstrukciju, vrlo je teško postići konsenzus oko toga što bi ona trebala biti odnosno što bi trebala značiti svim svojim članovima.

Barth (1997) etničku skupinu definira kao populaciju koja se velikim dijelom biološki obnavlja, koja ima zajedničke kulturne vrijednosti, koja stvara prostor komunikacije i interakcije i čiji pripadnici sami sebe percipiraju, i bivaju percipirani od drugih, kao kategoriju koju je moguće razlikovati od ostalih kategorija.

A. D. Smith prenio je pojam *ethnie* u engleski jezik te tim pojmom označio skupinu ljudi koji imaju zajedničko ime, a međusobno ih povezuje sjećanje na zajedničku prošlost, mit o zajedničkom podrijetlu, zajednička kultura (jedan ili više elemenata: primjerice jezik, religija, običaji i dr.), povezanost s određenim teritorijem (zavičajem) te osjećaj solidarnosti (Smith, 1991: 39).

Sedamdesetih godina 20. stoljeća, kod proučavanja etničkih skupina, u američkoj sociologiji sve se veća važnost pridaje samodefiniranju, a stajalište prema kojem između kulturnih karakteristika i etničkog identiteta postoji analogija, konačno se napušta (usp. Barth, 1997). Analiza kulturnih sadržaja etničkih skupina premješta se u područje proučavanja etničkih kategorija tj. njihova nastanka i održavanja. To je dovelo do novog shvaćanja etničnosti u američkom društvu u kojem se ona počinje promatrati kao opća kategorija društvenog života, a ne više kroz elemente kulture jedne manjinske skupine.

3.3. Etnička kategorija

Klasifikacija ljudskih kolektiviteta ključna je za metodologiju društvenih istraživanja, posebice onih socioloških i antropoloških. Postoje autori koji smatraju da je pritom vrlo važno napraviti distinkciju između skupine (grupe) i kategorije. Dok skupina (grupa) označava kolektivitet koji je smislen za svoje članove, dotle je kategorija kolektivitet definiran u skladu s mjerilima koje su formulirali sociolozi ili antropolozi (Jenkins, 2001: 96). Prema takvom shvaćanju, skupina (grupa) jest samosvjesni kolektivitet utemeljen na procesima endogenih (unutarnjih) definicija, a kategorija je nešto što je definirano izvana. Dakle, društvene skupine (grupe) definiraju same sebe, svoje ime, svoju prirodu i granice, a društvene kategorije identificiraju, definiraju i ocrtavaju drugi. Jenkins (2001) napominje kako je distinkcija: grupa nasuprot kategoriji, prvenstveno usmjerena na procedure koje istraživači društvenog usmjerenja primjenjuju da

bi društveni svijet učinili što prikladnijim za sustavno empirijsko istraživanje i teoretiziranje. Međutim, za sve kolektivitete može se reći da su u određenoj mjeri definirani i ujedno društveno konstruirani na oba načina, budući da je društveni identitet posljedica dijalektičkog procesa unutarnjeg i vanjskog definiranja (usp. Poutignat i Streiff-Fenart, 1997). Kategorizacija i za Bartha (1997) predstavlja temelj etničkog definiranja budući da se etničnost shvaća kao oblik društvene organizacije kojoj je cilj da ljude nekako svrsta s obzirom na njihovo navodno podrijetlo.

4. Rezultati istraživanja

Problemu etničke identifikacije pristupili smo ispitujući način na koji pripadnici pojedine etničke kategorije definiraju sami sebe (endoidentifikacija) i pripadnike drugih etničkih kategorija u svome okruženju (egzoidentifikacija).

Pojam etničkog identiteta definiran je kroz kulturne sadržaje pojedine etničke kategorije kojima se u interakciji s kulturnim sadržajima drugih etničkih kategorija pripisuje razlikovno obilježje. Kulturne sadržaje pritom smo podijelili:

a) na vidljive pokazatelje koji predstavljaju distinktivna obilježja u svrhu isticanja vlastitog etničkog identiteta kao što su jezik, način života, običaji itd. i

b) na osnovne vrijednosne orijentacije (radne vrijednosti, obiteljske itd.) prema kojima se pripadnici jedne etničke kategorije razlikuju od pripadnika drugih kategorija.

4.1. Endogeno definiranje etničkog identiteta

Prva kategorija etničnosti – domicilni Hrvati⁵

Kada je riječ o endogenom definiranju etničke pripadnosti, domicilni Hrvati u većini slučajeva o njemu govore upotrebljavajući perfekt. Određeni broj ispitanika posebno ističe važnost promjene političkog sustava na prostorima bivše Jugoslavije te formiranje Hrvatske kao samostalne i suverene države. Izražavanje i isticanje etničkog identiteta za određeni broj domicilnih Hrvata prije 1991. bio je potisnut u privatnu sferu, što donekle možemo povezati s činjenicom da je vladajuća struktura desetljećima u gradu Petrinji kroz politiku zapošljavanja, raspodjelu resursa i javnu retoriku jasno iskazivala svoju nenaklonost prema svima koji su javno iskazivali svoju etničku (uglavnom hrvatsku) pripadnost (usp. Čačić-Kumpes i Nejašmić, 1991).

Određeni broj ispitanika posebnu zadovoljštinu nalazi u tome što sada (nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj) mogu slobodno izražavati svoju nacionalnu (etničku) pripadnost ne osjećajući pritom strah ili sram koji je prije bio prisutan kada bi se nalazili u tzv. (nacionalno) *miješanom* društvu. Takvoj percepciji etničke identifikacije u kojoj prevladava afektivna dimenzija posebno su skloni pojedinci koji su snažno proživljavali eruptivne promjene društvenog sistema pri čemu su im etničke skupine poslužile kao uporišta na koja se mogu osloniti pretvorivši ih tako u svoju intimu, u mjesto afektivnog pripadanja (Dugandžija, 1998: 32).

⁵ U iskazima ispitanika ovu kategoriju označavamo skraćenicom DH/Ž ako je riječ o domicilnoj Hrvatici, a DH/M ako je riječ o domicilnom Hrvatima.

»I sad nema veze što smo proživjeli jako teške dane, ali u sebi smo imali ponos i dostojanstvo što nam je davalo snagu i iako smo izgubili sve, nema veze, bitno da smo mi svoji, da mogu slobodno reć da sam Hrvatica, da mogu slobodno zapjevat, da se mogu osjećat slobodnom! 1991. godine iako nam je kuća izgorila, mi smo se imali snage smijati i biti sretni jer imamo Hrvatsku. Jer što je kuća prema tome što mi imamo Hrvatsku!

Prije reć da sam Hrvatica, i meni samoj je čudno zvučalo. Osjećala sam nekakvu nelagodu. I kad god sam negdje bila u nekom miješanom društvu, nisam htjela isticati to da sam Hrvatica jer sam mislila da ću tom izjavom nekog povrijediti. Mi smo tek devedesetih godina mogli malo slobodnije izražavati svoje rodoljublje, tek tad smo počeli normalno pričati, a u izbjeglištvu smo mogli biti slobodni u razgovoru bez straha da će nas netko čuti.« (DH/Ž, 46 godina)

Određeni broj ispitanika iz te kategorije svoj etnički identitet percipira kroz repozitorij tradicionalnih vrijednosti i običaja koji svoje obličje dobivaju u obnašanju vjerskih običaja i obreda. Na etničku pripadnost gleda se kao na nešto prirodno, nešto što ne ovisi o našem slobodnom izboru i to je vjerojatno razlog zašto većina ispitanika odlazak u rat za domovinu shvaća kao nešto obavezno i ujedno normalno. U ispitanika također primjećujemo povezanost s određenim teritorijem odnosno tлом na kojem su rođeni oni i njihovi preci. Takvo shvaćanje implicira da povezanost s određenim teritorijem postaje ono što zapravo određuje etničko.

»Biti Hrvat za mene znači sljedeće: rođen sam u ovoj zemlji kao i moji preci i u komunizmu sam bio Hrvat i danas sam Hrvat, ne veliki, nego Hrvat koji treba radit, koji se treba borit za ovu domovinu, ako treba i ići u rat. Biti Hrvat, to znači i obnašati sve one vjermičke običaje i tradiciju kao katolik.« (DH/M, 43 godine)

Kada je riječ o postojanju nekih zajedničkih vrijednosti, u odgovorima domicilnih Hrvata provlači se, najčešće implicitno, stav kako je u životu najvažnije raditi i boriti se za sebe, a ne živjeti od pomoći drugih ili od socijalne pomoći. Sve koji ne žive na takav način, domicilni Hrvati osuđuju i prešutno ih ne prihvaćaju. Iako je takvo razmišljanje upućeno svima (bez obzira na nacionalnu pripadnost) koji ne žive od svoga rada nego od socijalne pomoći, najčešće se to odnosi na bosanske Hrvate (i manjim dijelom na Srbe povratnike) koji su prema shvaćanjima dijela domicilnog stanovništva sami krivi što nigdje ne rade.

»Mi smo bili prognanici u Zagrebu, ali mi smo se borili, mi smo radili, mi smo stvarali, a nismo živjeli od socijalne pomoći i gledali da l' će nam tko što dat, išli samo u crkve i prigovarali: ne valja ovo, ne valja ono. Mi smo radili, imali vjeru da ćemo se vratiti ovdje u Petrinju.« (DH/M, 52 godine)

Druga kategorija etničnosti – bosanski Hrvati⁶

Za razliku od domicilnih Hrvata koji svoj etnički identitet u većini slučajeva interpretiraju osvrćući se na društveno-političku situaciju koja je bila prisutna sve do de-

⁶ U iskazima ispitanika ovu kategoriju označavamo skraćenicom BH/Ž ako je riječ o bosanskoj Hrvatici, a BH/M ako je riječ o bosanskom Hrvatu.

vedesetih godina, u bosanskih Hrvata »priča« o etničkom identitetu počinje s isticanjem određenih kulturnih elemenata kao pokazatelja njihova etničkog (hrvatskog) identiteta.

Kao što su već i neka prethodna istraživanja na području interkulture komunikacije upozorila (usp. Čapo Žmegač, 2002), i ovdje se pokazalo kako gotovo svi intervjuirani Hrvati iz Bosne imaju potrebu tijekom samog intervjuiranja isticati, iako se to u intervjuu eksplicitno nigdje od njih ne traži, kako oni kulturno, kao i prema stupnju obrazovanja, nimalo ne zaostaju za domicilnim Hrvatima. Dio njih smatra da su upravo mnogi bosanski Hrvati »napredniji« od Hrvata u Hrvatskoj te da su od njih pismeniji i obrazovaniji. Takvo shvaćanje prilično je signifikantno budući da tijekom intervjuiranja ni jedno pitanje nije bilo usmjereno ka hijerarhizaciji istraživanih etničkih kategorija – kulturnoj, vrijednosnoj ili bilo kojoj drugoj. Svi intervjuirani bosanski Hrvati kao da žele srušiti mit o tome kako su Bosanci manje vrijedni, u bilo kojem pogledu, od drugih, ovdje intervjuiranih skupina.

Većina intervjuiranih bosanskih Hrvata svoje veće hrvatstvo u odnosu na domicilne Hrvate dokazuje kroz svoj jezik navodeći da:

»... u Petrinji i okolnim selima ima više turcizama nego u mom kraju (riječ je o Uskoplju). Na Banovini, pošto je tu bila Vojna krajina, ima jako puno turcizama, npr. tamo se za dvorište kaže avlija. I što sada znači prilagođavanje ili asimilacija? Jer područje iz kojeg ja dolazim zvali su Turska Hrvatska. Moj did je još govorio kruh, milijun, općina, tisuću... Ja sam dolje uvijek kad sam bio srednjoškolac govorio tisuću i općina iz inata. Uostalom, hrvatski književni jezik dolazi iz okolice Konjica, kol'ko ja znam.« (BH/M, 40 godina)

Također primjećujemo da dio njih razliku u govoru i općenito u običajima između sebe i domicilnih Hrvata poistovjećuje s razlikama koje i inače postoje između Hrvata u Hrvatskoj, a temelje se na regionalnoj pripadnosti. Humor koji često povezuje mo s etničkim vicem, a u kojemu su glavni akteri Mujo, Haso, Huso, Fata i sl., većina ispitanika iz te kategorije objašnjava kroz razlike ruralno/urbano. Oni koji dolaze iz gradskih sredina strogo se ograđuju od slike koja se o Bosancima stvara i prenosi takvom vrstom humora.

»Velika je razlika urbano–ruralno. Ja nikada nisam doživljavao da se vicevi o Bosancima odnose i na mene jer se ne doživljavam kao ruralni tip.« (BH/M, 29 godina)

Jedan od najuočljivijih kriterija pripadnosti određenoj etničkoj kategoriji u ovom istraživanju, svakako je govorni jezik i naglasak. To je ujedno i činilac koji bosanske Hrvate distingvira i definira kao različite u odnosu na ostale etničke kategorije u Petrinji. Govorni jezik i naglasak odlučujući su činioci pri formiranju i uporabi etničkih imena.

»Ja govorim ovako kako govorim. Osjeti se naglasak. Ljudi nekad ne skuže da li je to naglasak iz Bosne ili iz nekog drugog dijela Hrvatske. Ljudi osjete da nisam Petrinjka, ali ne skuže od kud sam. Bila sam par puta u situaciji da oko mene ljudi pričaju kako su u Petrinju došle Bosančine, seljačine, primitivci, onda više volim na početku reći od kud sam da ne bi bilo neugodnosti. Mene su prihvatili jako dobro. Ja dizajniram i jednu web-stranicu, 'Petrinja on-line', i tamo svi znaju da sam iz Bosne, ali mene čak ni tu nitko ne zafrkava, pogotovo na takvom jednom mediju gdje možete anonimno napisati nešto protiv administratora 'bosanskog seljačine'«. (BH/Z, 38 godina)

Za razliku od domicilnih Hrvata koji su skloni kao razlikovno obilježje svoje skupine u odnosu na druge isticati radne vrijednosti i određeni stil života, bosanski Hrvati uglavnom se zadržavaju na prakticiranju religije kao glavnom razlikovnom obilježju svoje skupine. Iako ne možemo reći za sve intervjuirane bosanske Hrvate da Crkva i katolička vjera zauzimaju važno mjesto u njihovim životima, veći broj njih katoličku vjeru i Crkvu ipak doživljava kao nešto čemu afektivno pripada i što njihovu životu daje poseban smisao. Ujedno primjećujemo da oni intervjuirani pojedinci koji Crkvu i vjeru na hijerarhijskoj ljestvici stavljaju na visoko mjesto, to jednako tako čine i s obitelji odnosno onim vrijednostima koje bismo mogli nazvati tradicionalnima.

»Mi smo vjerski odgojeni i to nam jako puno znači. To nas čuva kroz život i obitelj nam puno znači. Crkva još uvijek vraća čovjeka postanku. I to je bitno. Kad se čovjek vrati postanku, onda spozna da nisi dan sam od sebe već da te veće stvorilo – Bog. I onda životu prilaziš drugačije.« (BH/M, 45 godina)

Određeni broj bosanskih Hrvata koji su manje religiozni i koji se ne slažu sa svime što naučava katolički nauk, Crkvi pripisuje više socijalnu funkciju kao mjestu okupljanja ljudi iz istog kraja, pri čemu je vjerska (religijska) dimenzija potisnuta u drugi plan. Budući da su ratna zbivanja na pojedince kao i obitelji ostavila tragične i bolne posljedice, vjera tj. vjerovanje u vrijednosti koje vjera propovijeda pomoglo je mnogima u svladavanju svakodnevnih kriza i teškoća. Dio ispitanika smatra da su tolerancija i opraštanje između sukobljenih etničkih skupina presudni za normalno funkcioniranje svakodnevnog života pri čemu svoju vjeroispovijest doživljavaju kao tolerantniju od ostalih, npr. pravoslavne i/ili muslimanske. U većine ispitanika prisutno je i naglašavanje važnosti poštenja i otvorenosti u svakodnevnoj komunikaciji što vjerojatno proizlazi iz njihove percepcije sredine u koju su došli kao različite od one gdje su prije živjeli.

»Ja sam takav čovjek da prvo kad sam došo ovdje, prišao sam čovjeku i pito: Tko ste? Ja ipak ne mogu prolaziti ulicom jer sam naviko da pozdravim bez obzira tko mi je susjed. Sve mogu izdržati i financijsku nestašicu, radije ću doći tebi i reći: 'Nemam – daj mi!' Ne bih uzeo tuđe – Bože sačuvaj!« (BH/M, 65 godina)

»Al nisu ovi ovdje vaši svećenici ko oni naši u Bosni, da popričaju s ljudima i da se druže. Vaš svećenik kad dođe svetiti kuću za Božić, jedva čeka da iziđe van.« (BH/Ž, 50 godina)

Iz svega navedenog nameće nam se zaključak da se etnička identifikacija bosanskih Hrvata razlikuje od one domicilnih. To ponajprije uočavamo kroz njihovu percepciju međusobne raznolikosti koja je proizašla iz različitih geografskih, kulturnih, povijesnih i dr. činilaca koji su bitno utjecali na formiranje njihovih identiteta. Ta raznolikost ujedno je i pokazatelj kako je riječ o vrlo slojevitom fenomenu koji je nemoguće svesti na jednu dimenziju i učiniti ga uniformnim.

Treća kategorija etničnosti – domicilni Srbi⁷

Rezultati istraživanja pokazali su da za većinu intervjuiranih Srba etničko često

⁷ U iskazima ispitanika ovu kategoriju označavamo skraćenicom DS/Ž ako je riječ o domicilnoj Srkinji, a DS/M ako je riječ o domicilnom Srbinu.

ima negativne konotacije, a to dodatno povećava i njegovo brkanje i povezivanje s pojmovima kao što su nacionalno, nacionalizam i sl. Intervjuirani Srbi koji su za vrijeme rata bili u Hrvatskoj, etničkom identitetu na ljestvici identiteta u većini slučajeva ne pridaju visoko mjesto i on za njih nema značenje koje ima primjerice za intervjuirane Hrvate (i domicilne i bosanske). Oni ga ne percipiraju kao »bazičan« već tek jedan od sporednih identiteta koji se manifestira tek kroz njihovo ime i/ili prezime. Srbi iz te kategorije u većini slučajeva nisu religiozni i ne drže previše do običaja i slavljenja pravoslavnih blagdana. Razlog tome možda leži i u činjenici što se većina njih nalazi u braku s Hrvatom/Hraticom pa su više usmjereni na slavljenje tj. obilježavanje katoličkih blagdana. Njihovo isticanje važnosti rada i radnih vrijednosti uvelike je slično onome domicilnih Hrvata te smatraju »kako se u životu sve vrti oko novca«. No ono što ispitanike iz spomenute kategorije razlikuje od kategorije domicilnih Hrvata, a i većine domicilnih Srba povratnika, jest stav da ne treba previše »čačkati po prošlosti, posebno ne po ratnim ranama«.

»Što se istine (o ratu) tiče, nikome ona nije bitna, ne treba otvarati bolne rane. Ma mislim da se od priznavanja krivnje, otkrivanja istine nema koristi. Ja nemam ništa od priznanja što mi je bratić ubijen u prvom napadu na Petrinju, što mi je zapaljena kuća za koju nisam dobio ni lipu od države i sad da se meni neko izvvinjava. Zašto? Ako je netko kriv, taj sigurno neće ovdje doć, onaj tko nije kriv, taj će doć, samo, osiguraj mu egzistenciju.« (DS/M, 55 godina)

Kao što ne možemo reći da između kategorije domicilnih Srba i kategorije domicilnih Hrvata postoje neke razlikovne kulturne karakteristike, to isto ne možemo tvrditi ni kada je riječ o vrijednosnim orijentacijama. Jednak ili vrlo sličan odnos prema radu, visoko rangiranje obiteljskih vrijednosti, održavanje veza unutar uskog kruga prijatelja i rodbine, samo su neke od vrijednosnih orijentacija koje povezuju dvije kategorije. Primijetili smo da se određeni broj osoba iz te kategorije susreće s »pojavom« koja je u teoriji međuetničkih odnosa poznata kao *paradoks identiteta* (L. Garaï, prema Poutignat i Streiff-Fenart, 1997: 169). To smo prepoznali kod dijela Srba koji su za vrijeme rata, ali i prije njega, bili na »hrvatskoj strani« što je bio dovoljan razlog da ih pripadnici njihove etničke skupine prozovu *ustašama* tj. osobama koje nisu lojalne svojoj etničkoj skupini. Dio Hrvata pak koji s nepovjerenjem gleda na sve pripadnike srpske nacionalnosti, naziva ih *četnicima* i s njima nastoji izbjeći svaku komunikaciju.

*Četvrta kategorija etničnosti – domicilni Srbi povratnici*⁸

Za određeni broj ispitanika iz ove kategorije etnički identitet nije percipiran kao nešto zadano i unaprijed određeno, nego je njime moguće manipulirati ovisno o okolnostima.

»Jer čovjek kad bi htio nakon svega ovog šta se desilo ostvarit svoje pravo, izjasnit će se i prekrstit će se i prekrižit će se kako 'oćeš, samo da dođe do onoga zašto je radio i šta je stekao.« (DSP/M, 40 godina)

⁸ U iskazima ispitanika ovu kategoriju označavamo skraćenicom DSP/Ž ako je riječ o domicilnim Srkinjama povratnicama, a DSP/M ako je riječ o domicilnim Srbima povratnicima.

Međutim, takav stav valja promatrati kroz društvenu situaciju prisutnu u Petrinji u vrijeme provođenja ovog istraživanja (veljača – travanj 2003.). Na temelju iskaza većine ispitanika iz ove kategorije možemo zaključiti da Srbi povratnici u gradu Petrinji nisu jednakomjerno participirali u ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturnom životu grada s ostalim skupinama/kategorijama, što kroz primjere iz svakodnevnog života prepoznajemo kao procese isključenja. Isključenje iz različitih segmenata društva intervjuirani Srbi povratnici smatraju glavnim razlogom svojega deprivirana položaja. Strmoglav pad životnog standarda u odnosu na prijeratno razdoblje, gubitak posla, dionica, nekretnina i sl., smatramo glavnim razlogom zbog kojeg bi se većina njih odlučila za »pregovaranje« oko etničkog identiteta.

Kod dijela ispitanika iz te kategorije postoji posebna osjetljivost za očuvanjem tradicije svoje *etnijske*. To posebno dolazi do izražaja kroz sakupljanje etnografske građe (narodnih nošnji, starih predmeta, narodnih pjesama i običaja), a posljedica je nedavnih ratnih zbivanja koja su ugrozila i kulturnu baštinu naroda koji su živjeli na ovom području.

»U Petrinji nije više kao nekad. Došli smo u situaciju da moramo tražiti društvo svoje nacije. Moramo istraživati, što prije nismo imali potrebu, što je bilo prije, kome pripadamo, da moramo voditi računa o svom identitetu, okupljati se nacionalno, što do sada nije bilo. Stvorila se jedna ideja da se ipak moramo organizirati u okviru svoje nacije, da smo osnovali Srpsko kulturno društvo 'Prosvjeta' – pododbor Petrinja gdje okupljamo sve članove, sve ljude dobre volje, iznad svega Srbe, ali i djecu iz miješanih brakova. Nastojimo imati radionice i to po kućama, jer nemamo prostora, i to nam je jedan veliki problem, ali imamo dobru volju i želimo očuvati svoje običaje, kulturu i tradiciju. Članovi su prvo bili iz Petrinje, a onda smo se širili na okolna sela jer prije rata u Petrinji je bilo deset izvornih kulturnih društava iz okolice Petrinje, dok danas jedva da možemo skupiti jedno. Radimo na sakupljanju i očuvanju narodne nošnje i predmeta. To je dosta teško. Ratna dejstva su učinila svoje, toga je dosta uništeno, razvučeno. Do sada smo najviše organizirali u Blinji, pa u Ušćanima gdje postoji dom, i to zabave, likovne izložbe, pokažemo tamo što smo sakupili, napravili.« (DSP/Ž, 46 godina)

Domicilni Srbi povratnici nešto češće od Srba iz »prve kategorije« kao bitno obilježje svoje skupine navode običaj da se na velike vjerske blagdane (Božić, Uskrs) ide u crkvu, kao i slavljenje vjerskih blagdana. Oni u svojim domovima često na istaknutim mjestima drže svete slike (posebice sliku sveca od kojeg potječe njihova krsna slava) i ostale relikvije povezane s pravoslavnom vjerom. Napominju da se krsna slava prenosi prezimenom čime se na neki način osnažuje »vjerovanje u zajedničko podrijetlo« (Smith, 1986) i smisao grupnog jedinstva. Iako vjerskog sadržaja, taj običaj u većine onih koji ga slave nije odolio utjecaju profanog, što je dovelo do toga da krsna slava osim vjerske često ima izraženiju socijalnu dimenziju.

»Biti Srpkinja meni znači jedino tradicija. Crkva u Petrinji je srušena, liturgija se odvija u kući. Ne idem u crkvu. Slavim svoje blagdane u kući, zato to zovem tradicijom. Mi imamo krsnu slavu koju slavimo svake godine i to je nešto što se slavi od kad znam za sebe. Krsna slava se prenosi prezimenom s koljena na koljeno i samo jedanput se zove na krsnu slavu. Znači, ako sam nekog pozvala prvi puta na krsnu slavu, on je obavezan svake godine da mi dođe na nju bez mog zvanja. Odjedanput vam dođe

pedesetak ljudi u kuću. Taj dan veliki je ručak, priprema se kao da je Božić. Ima velika pogača koja se peče za Đurđevo (to je naša krsna slava). Veliki ručak, puno ljudi, tulum do jutra i to je to. Na to se svodi, na kraju. Svećenik isto dođe, ako može. No, svako to već slavi na svoj način. Zna se točno po pravoslavnom nauku kako se to treba slaviti, ali to su ljudi okrenuli.« (DSP/Ž, 26 godina)

4.2. Egzogeno definiranje etničkog identiteta

Kada je riječ o egzogenom definiranju etničkog identiteta, zanimalo nas je na koji način određene etničke kategorije definiraju *outsideri* tj. pripadnici drugih etničkih kategorija? Kojim etničkim označiteljima oni pridaju posebnu važnost definirajući ih kao razlikovne u odnosu na svoju skupinu/kategoriju?

Prva kategorija etničnosti – domicilni Hrvati

Osim negativnih iskustava vezanih za njihove dojučerašnje prijatelje, domicilne Hrvate, koja se najčešće tiču međusobne interakcije, većina Srba povratnika smatra da u Petrinji ipak postoji »kritična masa« domicilnih Hrvata na koju se može računati, što je i utjecalo na njihov povratak u Petrinju kao mjesto gdje su nekada živjeli i gdje i dalje žele živjeti.

»U ovom našem gradu još uvijek ima dovoljan broj ljudi s kojima možete živjeti, riješiti neke probleme, obratiti se, oni vama, vi njima. Još uvijek imate više nego u jednoj novoj sredini. Ima ljudi i u političkim strukturama koji će vam pomoći. Jer nije baš sve crno. Nisu svi gadovi.« (DSP/Ž, 58 godina)

Većina intervjuiranih Srba iz obiju kategorija naglašava da ne postoji bitna kulturna razlika između Hrvata i Srba na ovim prostorima. Prema njihovu shvaćanju zajednički život različitih etničkih skupina na jednom prostoru potire kulturne granice. Stoga, kada je u pitanju etnička kategorizacija Hrvata, Srbi iz obiju kategorija uopće se ne osvrću na manifestne pokazatelje etničke pripadnosti (jezik, stil odijevanja, način života i sl.):

»... jer Srbi i domaći Hrvati, mi smo živjeli zajedno tu, međusobno se ženili, udavali jedni za druge i ja bih rekla to je sve jedan narod, jedne navike, jedna kultura, tradicija. Sve je to slično.« (DSP/Ž, 50 godina)

Dijelu intervjuiranih Srba koji su za vrijeme rata bili Hrvatskoj a izjašnjavaju se kao ateisti ili kao religiozne osobe koje ne prakticiraju svoju vjeru, smeta što se određeni broj Hrvata sklon isticanju svog *katoličanstva* ne ponaša u skladu sa svojom vjerom.

»Ja imam mnogo prijatelja katolika koji su praktični vjernici i koji su na značajnim funkcijama u ovom gradu i koji se uopće ne ponašaju kako ih katolički nauk uči. Nažalost, sada kao da su izgubili sve orijentire. Ponašaju se primitivno, mrzilački, oni to i javno iznose. Vraćamo se na tezu da ovi ljudi pokušavaju kompenzirati ona desetljeća u kojima su možda i oni bili ugroženi kao ljudi od strane vladajuće strukture, mahom Srba. Međutim, ne vidimo kraja toj gluposti, takvom balkanskom mentalitetu. Nažalost, ti ljudi, posebno predstavnici Katoličke crkve, katastrofalno se ponašaju.« (DS/M, 41 godina)

Obrasci ponašanja kao i način komuniciranja, smatraju intervjuirani bosanski Hrvati, element je prema kojem se oni kao kategorija ponajviše razlikuju od domicilnih Hrvata, odnosno domicilnog stanovništva. Oni ističu kako se:

»... život ovdje poprilično razlikuje od onog u Bosni zato što su ovdje ljudi zatvoreniji, manje se povjeravaju, ne posjećuju se toliko. Kod nas je običaj da se nedjeljom obitelj, prijatelji okupe, posjećuju. Hrvati ovdje u Petrinji su više zatvoreniji i ne druže se toliko međusobno.« (BH/M, 38 godina)

Iako je jezik kojim govore bosanski Hrvati za domicilno stanovništvo često predmet poruge, oni ističu kako u svakodnevnoj komunikaciji domicilni Hrvati upotrebljavaju riječi koje su nehrvatske i njima apsolutno neprihvatljive:

»Meni je jako čudno što ovdje vlada ekavica. To je kod nas nedopustivo. Kod nas se uvijek govorilo ručnik, općina, povijest... I kad nam kažu da mi Hrvati iz Bosne nismo ovo ili ono. Mi smo i s kulturom i jezikom bili jači nego ovi ovdje.« (BH/Ž, 44 godine)

Izraz »pravi Petrinjac« ili »prava Petrinjka« koji se može čuti na razini svakodnevnih komunikacija, ali i na mnogim javnim mjestima (petrinjske novine, radio, u raznim ustanovama, za kulturnih manifestacija i sl.), bosanski Hrvati ocjenjuju kao neprimjeren jer se na taj način svima koji su u Petrinju došli ne samo iz Bosne nego i iz raznih krajeva Hrvatske, želi poručiti kako oni nisu »pravi«. Takva kategorizacija, u kojoj prepoznajemo elemente sociobiološkog pristupa etničnosti (usp. Van den Berghe, 1981), dodatno podupire održavanje razgraničavajuće crte između »nas« i »njih«, a cilj joj je prikazati kako određena (etnička) skupina ima neka ekskluzivna prava u odnosu na druge skupine.

»U Petrinji vam postoji nekakva uzrečica kad kažu 'To vam je prava Petrinjka!' Ja ne znam je li to tako bilo i prije rata. To svi jako često koriste i rabe i to je nešto jako ružno. Npr. predstava je, tj. u gradu je bio izbor za Miss teen i pojavi se neka mala a voditeljica kaže: 'Ona je iz naše prave petrinjske obitelji!' i normalno da se kosa diže svima onima koji su u Petrinju došli ne samo iz Bosne, već i iz drugih krajeva Hrvatske. Npr. tu imate 'Gromova' koji su došli iz raznih krajeva Hrvatske, baš ima jako puno ljudi sa strane, ima intelektualaca kojima su se u doba poslije 'Oluje' obećavali stanovi jer se domaći intelektualci nisu baš jako rado vraćali. I to onda jako ružno zvuči. Onda je bila ona velika frka kad su 'Petrinjski za Petrinju' pravili plakat 'Nećemo da nam došljaci vladaju gradom!' jer je slučajno ispalo da je Bosanac gradonačelnik.« (BH/Ž, 37 godina)

Druga kategorija etničnosti – bosanski Hrvati

Većina intervjuiranih pripadnika domicilnog stanovništva prema bosanskim Hrvatima ne izražava suosjećanje ili razumijevanje koje bi se moglo očekivati s obzirom na mnoge poteškoće s kojima se ta skupina suočila (a dijelom se još suočava) došavši u novu sredinu. Rezultati istraživanja pokazuju da tek manji broj intervjuiranih domicilnih Hrvata Hrvate iz Bosne prihvaća kao imigrantsku skupinu koja je došla živjeti u grad Petrinju u kontekstu prisilnih migracija. Manji broj intervjuiranih domicilnih Hrvata o kategoriji bosanskih Hrvata razmišlja na sljedeći način:

»Što su ti oni krivi? Što su ti oni napravili? Jesu ti oni zapalili kuću ili ovi drugi? To je zato što su mnogi od njih bili u Njemačkoj, vratili su se iz prognaništva iz Njemačke. Pa su se vratili s nekom svotom novaca. Kupili su tu kuću, započeli posao, počeli raditi. I iako ih većina teško živi, naši će se uhvatiti za tog jednog koji je više posti-

gao, koji je uspio i onda svi su takvi. No, to me strašno smeta kad naši ljudi govore protiv bosanskih Hrvata.« (DH/Ž, 46 godina)

Pokušaj domicilnih Hrvata da bosanske Hrvate definiraju kao skupinu koja se bitno razlikuje od domicilnog stanovništva često zbog nedostatka argumenata završava tek razmišljanjima kao što su: »Ovi su sasvim nešto drugo od nas!« ili »Nešto vidiš da je u njima drugačije!«

»Osobno smatram da su bosanski Hrvati drugi mentalitet od nas. Mislim, jesu oni Hrvati, bolje i oni, ja sam uvijek rekla, nego Srbi, ali to kad vidite, oni su sasvim nešto drugo od nas. Ne znam kako bih vam rekla, ne samo po govoru koji se dosta razlikuje od našeg, što je normalno, ali ne znam, nešto vidiš da je u njima drugačije. Posebno u crkvi, nas se Petrinjce može na prste nabrojati, većina su oni. Što se tiče kuhanja, oni pretežno pripremaju pite, a nama je to muslimansko, mi to povezujemo uz Muslimane. Ali oni vam svi to tako jednako, pite zeljanice, krumpiruše, mesnice...« (DH/Ž, 55 godina)

Kada je riječ o imenovanju, domicilni Hrvati (ali i Srbi) bosanske Hrvate najčešće nazivaju *došljacima*, a to je ujedno i endoetnonim tj. često ga upotrebljavaju i sami Hrvati iz Bosne u kontekstu samodefiniranja. Osim riječi *došljak*, kod dijela intervjuiranih ispitanika u svim trima skupinama nailazimo i na riječ *dođoš* koja ponekad ima pogrđnije značenje nego riječ *došljak*. Naziv *stari Petrinjci* domicilni Hrvati ponekad upotrebljavaju da bi naglasili razliku između došljaka i domicilnog stanovništva. Sam naziv *stari Petrinjci* uključuje značenja koja se odnose na neka razlikovna kulturna obilježja domicilnog stanovništva, uglavnom hrvatskog, u odnosu na sve one koji ne spadaju u tu kategoriju. Ovdje dakle nije riječ samo o distinkciji prema Hrvatima iz Bosne koji su u Petrinju počeli dolaziti nakon 1995. kao prisilni migranti sa statusom izbjeglica useljenika, nego također prema svima onima koji su u Petrinju počeli dolaziti od šezdesetih godina 20. stoljeća pa sve dokraja osamdesetih. Ispitanici će ponekad za Hrvate iz Bosne reći da su »uvozni« misleći pritom da dolaze iz druge države, a za Hrvate koji su iz okolnih sela počeli dolaziti u Petrinju također poslije rata – »ovi naši s brda«, čime se još više produbljuje razlika između »nas« (domicilnih) i »njih« (nedomicilnih).

Intervjuirani domicilni Hrvati primjećuju visok stupanj religioznosti u Hrvatima iz Bosne koji se ogleda u redovitim odlascima u crkvu na misu. Zanimljivo je kako se domicilni Hrvati čude kada bosanski Hrvati nedjeljom baš svi idu u crkvu i nitko ne ostaje kod kuće skuhati ručak. Iz toga možemo zaključiti da za domicilne Hrvate i one iz Bosne odlazak u crkvu nema jednaku važnost.

»Bosanski Hrvati nastoje se uklopiti u ovaj grad, a posebno su aktivni u crkvi, koliko primjećujem. Cijele obitelji odlaze nedjeljom u crkvu. Ja ne znam kad oni ručak nedjeljom kuhaju jer i mame i bake svi kreću na misu u 11 sati.« (DH/Ž, 33 godine)

Većina intervjuiranih Srba iz obiju kategorija bosanske Hrvate doživljava kao ljude koji iako su napustili svoju zemlju, i dalje u sebi nose kulturna obilježja sredine iz koje su došli.

»Ovi ljudi iz Bosne se od domicilnog stanovništva razlikuju po shvaćanju života, oni ne žele prihvatiti ovdašnje običaje. Ja bih to ovako rekao: 'On je otišao iz Bosne, ali Bosna iz njega nikada!'« (DS/M, 39 godina)

Takvo shvaćanje implicira da biti bosanski Hrvat predstavlja svojevrsnu etiketu koju osoba nosi cijeli život i unatoč činjenici što manifestni pokazatelji etničkog/kulturnog identiteta s vremenom mogu izbljedjeti.

Većina intervjuiranih Srba koji su za vrijeme rata ostali u Hrvatskoj zaustavlja se samo na kulturnoj različitosti kao glavnom kamenu spoticanja između bosanskih Hrvata i domicilnog stanovništva definirajući ih pritom kao strance koji bi mogli ugroziti kulturni život Petrinje i petrinjske običaje, pa tako i njihov lokalni (petrinjski) identitet.

»Mi smo osnovali jednu udrugu 'Petrinjci za Petrinju' koja je nešto poput zavičajnog kluba. Petrinjcima smatramo ljude koji su rođeni ili žive dugi niz godina u Petrinji. Kao što ima klub Zagrepčana. To je npr. jedna grupacija ljudi koja želi njegovati kulturni život, sportski i petrinjske običaje. Ljudi koji su doselili sasvim sigurno to nemaju, ali oni imaju neke svoje običaje, kulturu...« (DS/M, 55 godina)

Objašnjenje za isticanje razlika (a ne sličnosti) između bosanskih Hrvata i domicilnog stanovništva, u odgovorima Srba povratnika ne pronalazimo toliko u kulturnim elementima (kulturnim razlikama) koliko u onim ekonomskim i političkim. Iza »kulturnih razloga« koji se temelje na inkompatibilnosti dviju kultura – one domicilnog stanovništva i one koju su bosanski Hrvati kao imigrantska skupina donijeli sa sobom – nalaze se razlozi koje ispitanici ne navode eksplicitno. Kao što smo već prije napomenuli, bosanski Hrvati dolaskom u Petrinju, nakon stjecanja prava na hrvatsko državljanstvo, od hrvatske države dobivaju na korištenje kuće ili stanove koji su bili ili su još uvijek vlasništvo izbjeglih Srba (kategorija domicilni Srbi povratnici). Određeni animoziteti koje Srbi povratnici izražavaju prema skupini bosanskih Hrvata uglavnom su utemeljeni na činjenici da se bosanski Hrvati smatraju odgovornima za nepovratak izbjeglih Srba na svoju imovinu iako su i oni žrtve ratnih (uglavnom srpskih, ali i/ili muslimanskih) progona. Većini intervjuiranih Srba iz obiju kategorija (a dijelom i domicilnim Hrvatima) posebno bode oči što se na čelu petrinjske vlasti⁹ nalaze bosanski Hrvati koji svojim ponašanjem i javnim nastupima, prema njihovu mišljenju, ne pokazuju sklonost i želju za suradnjom sa skupinom Srba povratnika. Većina njih smatra da političko vodstvo u gradu Petrinji na čijem je čelu bosanski Hrvat isključuje mogućnost da skupina Srba povratnika jednako participira u ekonomskom, političkom i kulturnom životu grada s ostalim skupinama koje žive u Petrinji. Također smatraju da je loša ekonomska situacija stanovnika Petrinje, a posebice Srba povratnika, posljedica djelovanja vladajuće političke strukture koja se ne rukovodi načelom profesionalnosti nego uglavnom nepotizma i koristi.

Određeni broj intervjuiranih domicilnih Srba koji su za vrijeme rata ostali u Hrvatskoj slično razmišlja kao i dio intervjuiranih domicilnih Hrvata, kada navode kako između »pravih« Hrvata (domicilnih) i Hrvata iz Bosne postoji razlika jer ovi bosanski nemaju *hrvatski* nego *bosanskohercegovački* mentalitet.

» ... čak sam razgovarao sa nekim Petrinjcima Hrvatima koji smatraju useljene

⁹ Odnosi se na strukture vlasti u gradu Petrinji za trajanja ovog istraživanja koje je provedeno u razdoblju od 1. veljače 2003. do 1. travnja 2003.

Hrvate da oni nisu pravi Hrvati nego su poprimili mentalitet Bosne i Hercegovine i тамошnju kulturu.« (DS/M, 33 godine)

Ovdje je vrlo lako uočiti negativne konotacije koje nas navode na zaključak da postoje bolji i lošiji mentaliteti odnosno prave (autentične) i neprave (neautentične) etničke skupine tj. identiteti. Važno je napomenuti da se shvaćanje superiornosti mentaliteta odnosno kultura pojedinih etničkih skupina valja razumijevati kroz društvenu pozadinu, a ne kroz strukturu same kulture i njezinu klasifikaciju (usp. Čolić, 2002).

Treća kategorija etničnosti – domicilni Srbi i

*četvrta kategorija etničnosti – domicilni Srbi povratnici*¹⁰

Način na koji domicilni Hrvati percipiraju etničku skupinu Srba još je prepuna sadržaja i značenja koji se tiču rata i događaja vezanih uz rat. To posebno dolazi do izražaja kroz imenovanja Srba kao pripadnika određene nacionalne (etničke) skupine. Većina domicilnih Hrvata različito percipira i naziva kategoriju domicilnih Srba povratnika nego kategoriju domicilnih Srba. Dok se domicilne Srbe naziva Srbima, one koji nisu bili na »hrvatskoj strani« dio domicilnih Hrvata naziva *četnicima*. Većina intervjuiranih domicilnih Hrvata razdvaja i vrlo jasno razlikuje te »dvije kategorije Srba«.

»Srbin koji je bio tu, pobjego i proživio isto što smo i mi proživjeli je Srbin, a svaki onaj koji je bio ovdje u Krajini i branio ovu Krajinu, taj je četnik. Potrebno je to dvoje razlikovati. Oni su za mene svi jednaki (ovdje misli na Srbe povratnike) dok god se ne dokaže: taj je ubio mog oca. Do tada su za mene svi jednaki. Govorim o četnicima, ne o Srbima. Srbi su drugi, to je jedna druga vrsta naroda, je l', ti ili su bili s nama ili su se javili na policiju da nisu krivi i ja nemam ništa protiv njih. S četnicima nemo posla, niti ih uznemiravamo niti s njima razgovaramo, niti omalovažavamo, ali kad netko od njih kaže da su to i to počinili ti i ti, nema problema, neka se vrate, a ovako, za mene su svi četnici krivi dok ne istaknu tko je to (ubio Hrvate koji su za vrijeme rata ostali u Petrinji) napravio.« (DH/M, 52 godine)

Intervjuirani domicilni Hrvati nisu skloni isticanju *označitelja* svojega etničkog identiteta kako bi istaknuli različitost u odnosu na identitet Srba koji su za vrijeme rata bili s »njima« tj. na »hrvatskoj strani«. No, to isto ne vrijedi kada je riječ o kategoriji domicilnih Srba povratnika. Većina intervjuiranih domicilnih Hrvata percipira ih kao one koji imaju drugačiji *mentalitet* od njih i to navode kao glavnu razlikovnu karakteristiku između dviju skupina. Pritom napominju kako je većina domicilnih Srba povratnika po prirodi konspirativna te da »mi Hrvati nikada ne možemo znati što oni misle«. Takva shvaćanja dijelom se temelje na vlastitim neugodnim iskustvima iz razdoblja uoči rata, međutim, vjerojatno su nastala i na temelju predodžaba koje su servirali mediji i u kojima se određenu nacionalnu (etničku) skupinu nastojalo prikazati kao konspirativnu i neprijateljsku. Ekstremni stavovi pojedinih domicilnih Hrvata vezani uz percepciju Srba, proizvod su ne samo neugodnih ratnih iskustava, nego uvelike i onih predratnih, u kojima su Srbi doživljavani kao nadmoćna, dominantna skupina koja svoju

¹⁰ Treća i četvrta kategorija etničnosti ovdje nisu zasebno analizirane budući da ih ispitanici, kada je u pitanju egzogeno definiranje, definiraju na temelju uspoređivanja i utvrđivanja međusobnih različitosti.

vlast i moć demonstrira na slabijima, u ovom slučaju Hrvatima. U takvoj percepciji Srbi se prikazuju kao odgovorni za nejednaku raspodjelu resursa odnosno etničku diskriminaciju kada je u pitanju ostvarivanje prava na rad i napredovanje na poslu.

Bosanski Hrvati prilikom definiranja etničkog identiteta Srba iz obiju kategorija ne polaze s kompetitivnih polazišta kao što je obrnuto slučaj. To možemo protumačiti ako uzmemo u obzir činjenicu da su se bosanski Hrvati nastanili u kućama/stanovima u donedavno srpskom vlasništvu te predstavljaju dodatni pritisak na ionako mali broj radnih mjesta dostupnih građanima Petrinje u vrijeme provođenja ovih intervjua.

Većina intervjuiranih bosanskih Hrvata sklona je isticati kako je s »obje kategorije« Srba, na mikrodruštvenoj razini, u vrlo dobrim odnosima. Oni nadalje smatraju da je njihova percepcija Srba povratnika uvelike determinirana činjenicom što nisu bili sudionici rata u Hrvatskoj tj. nisu ni protiv rata ratovali.

Primijetili smo da se određeni broj bosanskih Hrvata nalazi u ulozi svojevrsne tampon-zone između domicilnih Hrvata i Srba povratnika sprečavajući tj. onemogućavajući na taj način moguće sukobe između pripadnika dviju donedavno sukobljenih strana.

»Moja susjeda je Srpkinja koja kad je došla iz Srbije, imala je velikih neugodnosti sa okolnim susjedima Hrvatima koji su na nju i fizički nasrtali; dobacivali joj: 'Je l' se to vratila četnikuša?' Bilo tko da s njom počne kontaktirati, komunicirati, neće dobro proć. Meni za divno čudo još nitko ništa ne govori. Ja sam ovdje u ovoj ulici jedina 'dotepenka'. Oko mene su sve 'stari Petrinjci'. U ovoj kući gdje sam sada ja, živjela je jedna Hrvatica koja nije mogla podnijeti Srkinju za susjedu.« (BH/Ž, 37 godina)

Intervjuirani domicilni Srbi koji su za vrijeme rata bili na slobodnom teritoriju Hrvatske, Srbe povratnike definiraju kao ljude koji su uoči rata, dakle na početku devedesetih godina bili manipulirani od vladajuće elite u Srbiji. Oni nadalje smatraju da je ta elita posegnuvši za etničkim mitovima uspjela aktivirati iracionalnu odanost »elementima« kao što su srodstvo, teritorij ili religija (McKay, 1982) u većine petrinjskih Srba.

Većina ispitanika iz kategorije domicilnih Srba povratnika svoje »sunarodnjake« Srbe koji su za vrijeme rata bili na slobodnom teritoriju Hrvatske (iako to eksplicitno ne navode) percipira kao ljude koji su na početku devedesetih godina izdali svoj narod i nisu bili lojalni svojoj skupini. Takvu njihovu odluku dio ispitanika djelomično odobrava u situacijama tzv. miješanih brakova, dok drugi osuđuju takav čin. Naziv »ustaše« kojim su Srbi odani vlastima tzv. SAO Krajine nazivali Srbe »lojalne hrvatskoj vlasti« bio je uobičajen još uoči samog rata – na početku devedesetih. O tome nam svjedoči jedan Srbin iz »prve kategorije« kojemu se na početku devedesetih godina obratio njegov »sunarodnjak«, sada Srbin povratnik: »Eno ga, ode s ustašama, on je s njima uvijek bio dobar. Bolje da ode sada nego da ovdje radi za njih.«

5. Interpretacija rezultata istraživanja

Rezultate istraživanja interpretirali smo kroz četiri kategorije etničnosti uzimajući u obzir različite etničke teorije (primordijalističke, instrumentalističke, situacionističke, interakcionističke), što je omogućilo da se fenomen etničkog identiteta rasvijetli iz različitih aspekata (usp. Katunarić i Banovac, 2004). Istraživanjem se nastojalo uka-

zati na relacijsku dimenziju etničkog identiteta koja dolazi do izražaja u procesima društvene interakcije te pokazati u kolikoj se mjeri samoprezentacija određene kategorije (endoidentifikacija) poklapa s »objektivnim« obilježjima onih kategorija u odnosu na koje se definira.

Možemo zaključiti da u ispitanika u svim četirima kategorijama ne postoji uniformno shvaćanje etničkog identiteta kao ni konsenzus oko važnosti koju on za njih ima. Dio ispitanika etničnost/etnički identitet shvaća na *primordijalistički* način (usp. Geertz, 1963; Armstrong, 1982; McKay, 1982; Connor, 1993), što znači da ga se percipira kao nešto fundamentalno i ukorijenjeno u psihološkim potrebama svih ljudi. On ovdje ima askriptivnu narav i nalazi se izvan naše mogućnosti izbora (Geertz, 1963: 109–110). U ispitanika iz kategorije domicilnih Hrvata to prepoznajemo kroz shvaćanje: ako je netko rođen kao Hrvat, on se automatski smješta u svoju srodničku (etničku) skupinu i dužan je ispunjavati određene moralne dužnosti i solidarizirati se s pripadnicima svoje skupine. Nadalje, ispitanici koji na takav način shvaćaju svoj etnički identitet skloni su naglašavanju i jake emocionalne privrženosti svojoj etničkoj skupini, što je na poseban način izraženo u ratnom razdoblju kada se patriotizam, odanost i žrtvovanje za svoju etničku skupinu prikazuju kao najuzvišenije vrijednosti. Primordijalističko shvaćanje etničkog identiteta prepoznajemo i kod dijela ispitanika iz kategorije domicilnih Srba povratnika, što posebno dolazi do izražaja u njihovoj potrebi za očuvanjem tradicije i njoj pripadajućih kulturnih artefakata s ciljem da se dobije odgovor na pitanje: »Komu pripadamo?«

Kada je riječ o egzogenom definiranju, kod dijela intervjuiranih domicilnih Hrvata prepoznajemo elemente primordijalističke teorije kada većinu Srba (a posebno domicilne Srbe povratnike) percipiraju kao »one u koje se ne može imati povjerenja« jer, kako kažu, »takav je njihov genetski kod«, a bosanske Hrvate kao »naše« tj. one s kojima dijele zajedničko etničko podrijetlo, pri čemu pripadanje istoj vjeroispovijesti smatraju bitnim elementom koji povezuje te dvije kategorije. Većina intervjuiranih domicilnih Srba povratnika također polazi s primordijalističkih pozicija kada bosanske Hrvate identificira kao kulturno različite, »s drugačijim mentalitetom od onog u Petrinji«.

U velikog broja ispitanika prisutno je *situacijsko* shvaćanje etničnosti/etničkog identiteta (usp. Hechter, 1987; Poutignat i Streiff-Fenart, 1997). Njega prepoznajemo u kategoriji domicilnih Hrvata koji ističu kako sve do početka devedesetih godina svoj etnički identitet nisu javno iskazivali, a tek s društveno-političkim promjenama on u njihovim životima zadobiva jedno posve novo značenje. Takvo shvaćanje u kombinaciji s instrumentalističkim pristupom dominira u kategoriji domicilnih Srba za koje etnički identitet na ljestvici identiteta ne zauzima visoko mjesto niti se pridaje pažnja njegovoj afektivnoj dimenziji. Oni dijele mišljenje da su se elite na vlasti poslužile etničnošću kao sredstvom za ostvarenje određenih političkih, strateških, ekonomskih i dr. ciljeva te napominju da su široke narodne mase bile zavedene njihovom ideologijom, što je uzrokovalo sukob između dva naroda. Kod dijela intervjuiranih domicilnih Srba povratnika prevladava situacijsko shvaćanje etničkog identiteta utoliko što sada, u razdoblju mira, važnije od njegova »dokazivanja« postaje ostvarivanje određenih prava (uglavnom egzistencijalnih) što uključuje mogućnost manipuliranja i svojevrnog »pregovaranja« oko njega.

U kontekstu egzogenog definiranja etničkog identiteta, *situacijsko* shvaćanje prepoznajemo kod dijela domicilnih Hrvata koji smatraju da se razlike koje postoje između domicilnih i bosanskih Hrvata, a prepoznaju se kao »kulturne«, projiciraju i na identitete te stoga ne možemo govoriti o hrvatskom etničkom identitetu, nego prije o identitetima.

Način na koji domicilni Srbi percipiraju kategoriju domicilnih Srba povratnika dobro se uklapa u *instrumentalističko* shvaćanje etničnosti/etničkog identiteta (usp. Gordon, 1978; Banton, 1983; Gellner, 1983; Horowitz, 1985). Naime, većina ispitanika iz kategorije domicilnih Srba smatra da je većina petrinjskih Srba (kategorija domicilni Srbi povratnici) na početku devedesetih godina »nasjela« pričama s etničkom podlogom koje je konstruirala vladajuća elita u Srbiji. Oni, naime, njihovu odluku da žive u sastavu tzv. SAO Krajine i iskazuju joj lojalnost smatraju krajnje iracionalnom, ali ujedno i posljedicom manipulacije vladajućeg aparata u Srbiji.

Prema *interakcionističkom* shvaćanju etničnosti/etničkog identiteta (usp. Barth, 1997; Poutignat i Streiff-Fenart, 1997) naglasak je stavljen na stalno određivanje i utvrđivanje granica etničke skupine između onih koji su unutra i onih koji su vani, kroz procese društvene interakcije. Taj pristup vrlo je pogodan za interpretaciju etničkog identiteta ispitanika iz kategorije bosanskih Hrvata. Oni, naime, u Petrinju dolaze iz različitih krajeva Bosne i različitih okruženja, što je uvelike utjecalo na stvaranje njihova (etničkog) identiteta. Ispitanici koji su u Petrinju primjerice došli iz Banje Luke ili njezine okolice, ne pridaju određenim elementima svoga etničkog identiteta jednaku važnost kao primjerice Hrvati iz krajeva srednje Bosne. Dok oni prvi, okruženi Srbima, osim religije uglavnom ne ističu i neke druge (kulturne) sadržaje prema kojima se njihova skupina izdvaja od ostalih, dotle Hrvati iz srednje Bosne, okruženi muslimanima, kao bitan činitelj svoga etničkog identiteta poslije religije navode jezik, običaje i način života.

Interakcionističko shvaćanje također je pogodno za interpretaciju situacije u kojoj domicilni Srbi egzogeno definiraju kategoriju domicilnih Hrvata i obrnuto. Budući da se interakcija između tih dviju skupina, kako na mikrodruštvenoj razini tako i na široj lokalnoj, odvija bez ikakvih smetnji, većina ispitanika iz objiju kategorija nije sklona isticanju određenih etničkih označitelja kako bi naglasila različitost tih dviju skupina/kategorija. Situacija je oprečna u kategoriji domicilnih Srba povratnika koji iako dijele zajedničku kulturu s kategorijom domicilnih Hrvata, u većini slučajeva s njima nemaju uspostavljenu interakciju i definiraju ih kao one »koji teško zaboravljaju što se desilo« (DSP/Ž, 52 godine).

6. Zaključak

Empirijsko istraživanje provedeno među pripadnicima četiriju kategorija etničnosti na području Petrinje potvrdilo je polazne pretpostavke. U svim četirima kategorijama etničnosti koje smo ovim istraživanjem obuhvatili, nalazimo u većini slučajeva potvrdu teze da etnički identiteti imaju relacijski i dinamičan karakter podložan redefiniranju. Time se ujedno želi naglasiti da je procesnost bitno svojstvo etničnosti. To posebno dolazi do izražaja u dijalektici endogenog/egzogenog definiranja etničkog identiteta.

Istraživanjem se potvrdilo da će se etnički identitet skupina temeljiti na onim kulturnim karakteristikama koje imaju najveću demarkacijsku moć u odnosu na druge skupine. To smo uočili u kategoriji bosanskih Hrvata jer se etnički identitet ponajviše temelji na religiji kao njegovoj ključnoj karakteristici, a ona je u sredini iz koje su došli (BiH) imala ulogu demarkacijskog označitelja prema susjednim skupinama. Ideja o zajedničkom etničkom (nacionalnom) identitetu u domicilnog stanovništva (kako hrvatskog tako i onog srpskog) biva zamijenjena »kulturalističkom logikom« prema kojoj se u socijalnoj interakciji veća važnost pridaje sociokulturnim obilježjima istraživanih kategorija nego etničcima.

Usporedbom četiriju kategorija etničnosti također se potvrdilo da svaka kategorija kroz vrstu interakcije s drugom kategorijom, odnosno drugim kategorijama, određuje kojem će dijelu kulturnog nasljeđa pripisati razlikovno obilježje. Kada je riječ primjerice o onim ispitanicima iz kategorije domicilnih Hrvata i kategorije bosanskih čija je interakcija rutinska i vrlo formalna te nema uspostavljenih bliskih odnosa, od kulturnih elemenata bit će istaknuti oni koji naglašavaju razliku između dviju kategorija – npr. različit govorni jezik, drugačiji običaji, drugačiji stil odijevanja, glazbeni ukusi i sl. Ako je pak slučaj da je između određenih kategorija uspostavljena interakcija u kojoj vladaju kooperativni i dobrosusjedski odnosi, naglašeni će biti oni dijelovi kulturnog nasljeđa koji idu tome u prilog. Primjerice u slučaju kategorije domicilnih Hrvata i bosanskih ističe se istovjetnost religije, običaja koji proizlaze iz nje, zajedničkog podrijetla i sl., a ako umjesto njih promatramo kategoriju domicilnih Srba, ističu se *označitelji* kao što su: istovjetnost jezika, običaja, navika, normi ponašanja, načina života itd.

Na kraju, ponovno nam se nameće shvaćanje da je etnička skupina društvena konstrukcija pri čemu ne postoji suglasnost oko toga što znači biti njezin član. Odnosno: »Pripadnost jednoj etničkoj skupini stvar je socijalnog definiranja, interakcije između samodefiniranja članova i definiranja koje vrše druge skupine« (Wallerstein, 1960: 129).

LITERATURA

- ARMSTRONG, John A. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- BANTON, Michael (1983). *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BARTH, Fredrik (1997). »Etničke grupe i njihove granice«, u: Philippe Poutignat i Jocelyne Streiff-Fenart. *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek, str. 211–259.
- BRYMAN, Alan (2001). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- CONNOR, Walker (1993). »Beyond reason: the nature of the ethnonational bond«, *Ethnic and Racial Studies*, god. 16, br. 3, str. 373–389.
- ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka i NEJAŠMIĆ, Ivica (1991). »Promjene etničke strukture Petrinje: demografski i sociološki aspekti«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 7, br. 2, str. 127–149.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (2002). *Srijemski Hrvati. Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux.

- ČOLIĆ, Snježana (2002). *Kultura i povijest. Socio-kulturno antropološki aspekti hijerarhizacije kulture*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DUGANDŽIJA, Nikola (1998). »Nedorečenost i zavodljivost etničko-nacionalnog sindroma«, u: Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes (ur.). *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: IMIN – Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, str. 29–47.
- GEERTZ, Clifford (1963). »The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States«, u: Clifford Geertz (ur.). *Old Societies and New States*. New York: The Free Press, str. 105–157.
- GELLNER, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- GORDON, Milton M. (1978). *Human Nature, Class and Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- HALL, Stuart (1997). »Introduction: Who Needs 'Identity'?«, u: Stuart Hall i Paul du Gay (ur.). *Questions of Cultural Identity*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage, str. 1–17.
- HECHTER, Michael (1986). »Rational Choice Theory and the Study of Race and Ethnic Relations«, u: John Rex i David Mason (ur.). *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 264–279.
- HECHTER, Michael (1987). »Nationalism as Group Solidarity«, *Ethnic and Racial Studies*, god. 10, br. 4, str. 415–426.
- HOROWITZ, Donald L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- JACKSON, Robert H. (1984). »Ethnicity«, u: Giovanni Sartori (ur.). *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*. Beverly Hills – London – New Delhi: Sage, str. 205–233.
- JENKINS, Richard (2001). *Etnicitet u novom ključu. Argumenti i ispitivanja*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- KATUNARIĆ, Vjeran (2003). *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo.
- KATUNARIĆ, Vjeran i BANOVAČ, Boris (2004). »Conflicts and Peace in Multiethnic Cities of the Former Yugoslavia: a Case Study«, u: Milan Mesić (ur.). *Perspectives of Multiculturalism: Western & Transitional Countries*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, str. 181–199.
- McKAY, James (1982). »An exploratory synthesis of primordial and mobilizationist approaches to ethnic phenomena«, *Ethnic and Racial Studies*, god. 5, br. 4, str. 395–421.
- MELUCCI, Alberto (1996–1997). »Etnički i kulturni identitet«, *Beogradski krug*, Beograd, br. 3–4/1–2, str. 34–49.
- POUTIGNAT, Philippe i STREIFF-FENART, Jocelyne (1997). *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- RITCHIE, Jane i LEWIS, Jane (2003). *Qualitative Research Practice*. London: Sage.
- SMITH, Anthony D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- SMITH, Anthony D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- VAN DEN BERGHE, Pierre (1981). *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1960). »Ethnicity and national integration in West Africa«, *Cahiers d'études africaines*, god. 3, str. 129–139.

Snježana Gregurović

RELATIONAL DIMENSIONS OF ETHNIC IDENTITY: RESEARCH ON ETHNIC CATEGORIES IN THE CASE OF PETRINJA

SUMMARY

The paper is based on the results of an empirical study carried out in the settlement of Petrinja at the beginning of 2003. During construction of the sample, the assumption was made that due to war destruction and migration during the Homeland war, four ethnic categories were formed: 1. indigenous Croats, 2. Bosnian Croats, 3. indigenous Serbs, and 4. indigenous Serb returnees. The goal of the study was to establish the forms of ethnic identification that are predominant in these four ethnic categories, as well as to determine the way in which members of each ethnic category define members of other categories in their environment. The problem of ethnic identification was examined among members of groups (endoidentification), as well as among non-members, i.e. outsiders (exoidentification). The results of the research, in all four categories, confirmed the thesis that ethnic identities have a relational in addition to a dynamic character that is subject to redefinition. Hence, it was also shown that processuality is an important trait of ethnicity.

KEY WORDS: ethnic identity, categories of ethnicity, endoidentification, exoidentification, Croats, Serbs, Petrinja

Snježana Gregurović

DIMENSION RELATIONNELLE DE L'IDENTITÉ ETHNIQUE : RECHERCHE SUR LES CATÉGORIES ETHNIQUES À PARTIR DE L'EXEMPLE DE PETRINJA

RÉSUMÉ

Cette étude s'appuie sur les résultats d'une recherche empirique menée dans la localité de Petrinja au début de 2003. Lors de la mise en place de l'échantillon, l'auteure est partie de la supposition que les ravages et les déplacements de population causés dans cette localité par le conflit en ex-Yougoslavie avaient dû aboutir à la formation de quatre catégories d'ethnicité, à savoir : 1. Croates autochtones locaux, 2. Croates de Bosnie, 3. Serbes autochtones locaux et 4. Serbes autochtones rapatriés. Le but de l'étude était de définir quelles formes d'identification ethnique dominent dans ces quatre catégories d'ethnicité et de montrer de quelle façon les membres de chaque catégorie d'ethnicité définissent les membres des autres catégories dans leur entourage. Le problème de l'identification ethnique a été étudié au sein de chaque groupe (auto-identification) et vis-à-vis des autres groupes (exo-identification). Les résultats de l'étude ont confirmé dans les quatre catégories la thèse selon laquelle les identités ethniques ont un caractère relationnel et dynamique susceptible d'être redéfini. Parallèlement, il apparaît également que la processualité est un caractère essentiel de l'ethnicité.

MOTS CLÉS : identité ethnique, catégories d'ethnicité, auto-identification, exo-identification, Croates, Serbes, Petrinja